

SABAHETA GAČANIN
(Sarajevo)

NERGISIJEVA PISMA I POEZIJA: SVJEDOCI ERUDICIJE I TALENTA

Sažetak

Muhammed Nergisi, poznati prozaist i pjesnik, po struci kadija, službovao je u mnogim gradovima Rumelije. Njegov životni cilj bijaše prijestonica Carstva, stoga je ulagao silan napor da se nametne svojim književnim radom. S prijateljima i pozvanim osobama u državnoj administraciji razvio je prepisku – pismima koja su pripadala vrhunskoj književnoj produkciji, danas svrstanu u *inšâ*-žanr. Njegov uzvišeni i leksički iscizeliran stil pisama bremenitih značenjima bio je predmet polemike i kritike onih koji nisu mogli dokučiti njegovu umjetničku ideju, međutim njegov talent i erudicija nesumnjivo su ga učinili vrhunskim majstorom *inšâ*-proze. Filološka analiza kako njegovih pisama tako i ostalih književnih zapisa nije dostatna. U interdisciplinarnom duhu, tu su nužne sociološke i psihološke opservacije njegovog života i njegove ličnosti, kako bi se u tekstu otkrilo sve ono što je autora motiviralo i ostavilo snažan utjecaj na razvoj njegovog književnoumjetničkog potencijala. Time bi se ukazalo na djelovanje intelektualnih mreža u 17. stoljeću na jednog ‘provincijskog’ autora. U ovom radu biće predstavljena njegova prepiska s Vejsîjem, koja je s funkcionalno ugrađenim stihovima poprimila posebnu ekspresivnost.

Ključne riječi: islamska književnost 17. st., kulturna historija, *inšâ*-proza, Nergisî.

UVOD

Dijahronijski gledano, povijesni razvoj arapske, perzijske i osmanske epistolografije je suštinski povijest arapske, perzijske i osmanske proze, što se posebno odnosi na postklasicizam arapske i perzijske literarne

tradicije od 15. do 19. stoljeća, a time i na ukupnu osmansku književnu tradiciju. Proza âdâba na arapskom i perzijskom jeziku, čija je žanrovska stilska matrica nosila didaktičko-pedagoško obilježje, svoj vrhunac je doživjela između 8. i 14. stoljeća. Njeni su se filigranski modaliteti u evropskoj literarnoj tradiciji recipirali kao lijepa književnost. Pored epistolografije, kao marginalne prozne forme, prozna produkcija obuhvata hronike, ljetopise te disputacije iz raznih naučnih disciplina.

Što se tiče mape islamskog svijeta, iz službene korespondencije (*tarassul*) razvio se specifičan epistolografski žanr, koji je imao veliki književni, historijski i društveni značaj. Najranije zabilježenu korespondenciju u islamskoj civilizaciji predstavljaju poslanice koje je Poslanik islama slao abesinskom vladaru Negusu, koptskom patrijarhu Mukavki-su, vizantijskom caru Herakliju, sasanidskom šahu Pervizu te Munziru, perzijskom namjesniku u Bahrejnu.¹ U omejadskom periodu *tarassul* se razvio kao integralni dio administrativnog sistema, uzimajući za model tradiciju korespondencije sasanidske i vizantijske državne administracije, uz upotrebu perzijskog, grčkog i arapskog jezika. U abasidskom periodu zvanični jezik administracije isključivo je arapski jezik, a u dvorskoj administraciji ustrojen je poseban odjel za korespondenciju *dīwān al-rasā'il* i *dīwān al-ḥātam*. Već u ranom periodu abasidske države *tarassul* se razvio u književni žanr.² Pisari, koji su radili u dvorskoj administraciji, začetnici su literarnog žanra epistolografije, budući da su pismima³ razvili umjetničku ekstenziju. Najpoznatiji je Ibnul-Mukaffa (Ibn al-Muqaffa') (umro 762) koji je dobro poznao preislamsku perzijsku kulturu i koji je preveo cijelu kolekciju epistola s pahlevi jezika na arapski.⁴ Ibnul-Mukaffa je elegantnim i njegovanim stilom, ugladenim frazeološkim izražavanjem, postao uzor potonjim generacijama pisara. Stil pisma poprima uzvišeni ton izražavanja. Ibn Nedīm (Ibn Nadīm) je u svom *Fihristu* (987. godine) cijelo poglavlje posvetio epistolografiji, obuhvatajući njime brojne varijetete zvanične i lične korespondencije. *Fihrist*, kao i mnoga druga djela po uzoru na to djelo, stoljećima su bili priručnici onima koji su pisali pisma, kao i onima kojih su ih primali da mogu razumjeti sve one kitnjaste izraze uzvišenog stila.

¹ Irfan Shahid, „Arabic literature to the end of the Umayyad period“, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 106, No. 3, 531.

² Inshā', *The Encyclopaedia of Islam*, Vol III, Brill, London 1986, 1242.

³ U islamskoj kulturi koristili su se različiti nazivi za pismo: risāla, maktūb, kitāb, murāsala, inšā' (ar.), nāme (perz.) itd.

⁴ Brockelmann, GAL, Supl. I, 105.

Iranci su imali bogatu diplomatsku i književnu tradiciju iz preislamskog doba, koja je baštinila helenistička, vizantijska i staroindijska iskustva. Tradicija dvorske administracije je bila razvijena, te je perzijska proza rano poprimila artifičijelni karakter.⁵ U islamskom se periodu za korespondenciju koristio izraz *tarassul* (ar.), a za pismo *maktūb* (ar.) ili *nāme* (perz.). Pisma na perzijskom su formalno i izražajno složenija od arapskih a često su pisana kaligrafskim pismima ta'lika i nesta'lika, uvijek na papiru, u manjem formatu nego arapska. Na perzijskom jeziku postoji obimna produkcija književnih epistolarnih zbornika i priručnika.⁶ Zato ne čudi da je iranska epistolografija zadugo vršila snažan upliv i kod Arapa i kod Osmanlija.

U osmanskoj književnoj produkciji za epistolografske forme uobičajen je termin *inşâ*, što se odnosi i na oficijelnu i na ličnu prepisku. Registar epistola je obilovao perzijskom leksikom. Epistole (pisma) su ispisivane različitim varijetetima arapske grafije: uglasto kufsko pismo, čitko i lijepo nesh pismo ili krupni i svečani sulus.

Iako se perzijski koristio u kulturnim krugovima, pisma su na perzijskom jeziku u osmanskom periodu bila vrlo rijetka. U bosanskim međzmuama mogu se susresti prepisi raznih pisma na perzijskom jeziku, a pretpostavka je da su neka mogla biti sastavljena u Bosni.⁷ U epistolarnim priručnicima koji su pisani artifičijelnom prozom, na visokoosmanskom jeziku (*faşîh*), često su cijeli odlomci i digresije bili ispisani na perzijskom jeziku. Upravo tome svjedoče pisma našeg Nergisija koja su artefakt interkulturalnih prožimanja. Epistolarna književnost (na jezicima islamske kulture) kao žanr kod nas do sada nije ni filološki niti književnohistorijski obrađivana, osim u općenitim pregledima.

Što se tiče književnokritičke perspektive ova vrsta književnog žanra u 19. st. imala je žestoke kritičare. Kritičari su prigovarali drugačije koncipiranoj estetičkoj dimeziji ovih artefakata kulturne historije. Međutim, ozbiljna naučna istraživanja u toj oblasti, neopterećena odnosom prema tradiciji pokazala su da je taj književni žanr neargumentovano kritiziran. No, ti isti kritičari, koji su negirali umjetničku dimenziju ovih majstora proze, zapravo nisu bili dorasli razumijevanju teksta, jezika i stila epi-

⁵ „Correspondence ii. In Islamic Persia“, <<http://www.iranicaonline.org/articles/correspondence-ii>> (pristupljeno 10. juna 2016).

⁶ Isto.

⁷ Nenad Filipović, „Iz stare epistolarne književnosti bosanskih muslimana“, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, Alef, Sarajevo 1998, 951.

stola.⁸ Pogotovo ako se ima na umu da su svi autori epistola imali svoje uzore u velikim majstorima proze. Upravo u ovom književnom žanru – epistolografiji, najviše hvaljen a potom i napadan jeste Muhammed/Mehmed Nergisi. *Izgleda da nešto treba otići iz života da bi zaživjelo u književnosti.*⁹

NERGISIJEV ŽIVOTOPIS

Nergisî (u turskom idiomu Nerkesî) istaknuti je autor, koji je svojim proznim i poetskim opusom bio predstavljen u gotovo svakoj klasičnoj antologiji i tezkiri osmansko-turske književnosti. Pravo mu je ime Muhammed/Mehmed. Rođen je u Sarajevu, između 1580 i 1585. godine. Pošto je pripadao kadijskoj porodici Nergis-zâde, uzeo je mahlas Nergisi.¹⁰ Njegov otac Ahmed Nergis-zâde poslom je kao kadija boravio u Istanbulu, kao i u više balkanskih gradova, pa i u Sarajevu kada se Muhammed rodio. Nergisi je započeo svoje školovanje u Sarajevu, a nastavio u Istanbulu gdje je ušao u svitu kazaskera Kâfzâde Fejzullâh-efendije, čuvenog stiliste, koji mu je omogućio mjesto sudijskog pripravnika (mulazima).¹¹ Kod Fejzullah-efendije učio je kaligrafiju – nesh, sulus i ta'lik. Pored svog stručnog obrazovanja iz juristike, studiranjem kaligrafije nesumnjivo je upotpunio svoje obrazovanje iz islamske kulture.

Na više je mjesta službovao kao muderis, da bi se vratio u Istanbul i postao kadija. Bio je imenovan kadijom i u drugim gradovima: Gabeli, Čajniču, Solunu, Mostaru, Novom Pazaru, Elbasanu (Albanija), Banjoj Luci, tadašnjem sjedištu Bosanskog ejaleta te Bitoli. Pri kraju života, svojim proznim djelima i pismima snažne ekspresivne imaginacije skrenuo je pozornost na sebe, stoga ga je sultan Murad IV postavio za zvaničnog hroničara (ramazan 1044/februar-mart 1635) u pohodu na Revân (Jerevan). Ovo imenovanje bilo je konačno priznanje Nergisiju, koji se cijeli život tužio da je na margini intelektualne i kulturološke mreže i da se nije uspio izboriti za mjesto na kojem bi pokazao raskoš svog intelektualnog i umjetničkog potencijala. U odlasku na pohod, približavajući se Izmitu, u močvarnom području Gebze pao je s konja. Prema nekim izvorima poginuo je neposredno nakon pada, a prema

⁸ J. R. Walsh, „The Esâlîbü ‘l-Mekâtîb of Mehmed Nergisî Efendi“, *Archivum Ottomanicum*, Vol. 1 (1969), The Hague, 213.

⁹ N. Filipović, op.cit., 964.

¹⁰ H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH*, Sarajevo 1973, 226-240.

¹¹ Ömer Faruk Akün, „Nergisî“, *İslâm Ansiklopedisi VIII*, Istanbul 1964, 195.

drugima je preminuo usljed povreda od pada poslije, u martu 1635. godine.¹² Postoje razilaženja u vezi s mjestom njegova mezara: prema nekim predajama njegov je mezar u Gebzi, a po drugim u Istanbulu, na Ejjubu ili Uskudaru.

Smatra se da je pripadao vrhovima osmanskog intelektualnog miljea, s kojim je bio u neposrednom kontaktu, a koji su činili: šejhul-islam Jahja (Yaḥyā), Taškopruzade (Taškoprī-zāde), Mehmed Kemaluddin (Maḥmad Kamāl al-Dīn), Kafzade Faizi (Qāf-zāde Fā'izī), Nev'i-zade (Nev'ī-zāde 'Aṭā'ī) te drugi. S obzirom na to da je službovao u mjestima Rumelije, sa svojim prijateljima se često dopisivao i iz te prepiske ostala su brojna pisma literarne vrijednosti.

Pored poznavanja arapskog i perzijskog jezika, posjedovao je široko obrazovanje. Nergisi je bio otmjen, perfekcionista, zanesenjak i veliki govornik persuasivnih sposobnosti. Posjedovao je poseban duh i razornu satiričnost.¹³ Nergisi se smatra najznačajnijim predstavnikom *inšā* stila u osmanskoj književnoj tradiciji, jer je umjetničku prozu, koja je na osmanskoj kulturnoj sceni počela sa Sinan-pašom, doveo do savršenstva. Do Tanzimata uziman je kao uzor, a od Tanzimata optuživan je za neprirodnost, usiljenost, perzomaniju i slično. Čak ga je Namik Kemal optuživao da je lakše pročitati *Gulistan* na perzijskom nego Nergisijevo djelo u *inšā*-prozi,¹⁴ dok je Šemsettin Sami ustvrdio da je značenje žrtvovao stilskoj perfekciji.¹⁵ Ovo je, naravno, autoorijentalistički pogled, koji je u skladu s vladajućim stavom 19. stoljeća, koji je preferirao stil jednostavnosti i transparentnosti u narodnom duhu.

Biografske podatke o Nergisiju zapisali su i bosanskohercegovački istraživači.¹⁶ Biografiju s najviše detalja iz njegovog života kao i dosada najznačajniju kritičku valorizaciju dao je veliki naučni autoritet Ömer F. Akün¹⁷, a na osnovu recentnih naučnih istraživanja njegovu biografiju je dopunio S. Çaldak¹⁸.

¹² Ö. Akün, İA, IX, 196.

¹³ Süleyman Çaldak, "Nergisi", TDV İslām Ansiklopedisi, C. 32, Istanbul 2006, 560.

¹⁴ Mehmet Kalpaklı, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Mekteleler*, Istanbul 1999, 21.

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kamus al-A'lam*, C. VI, Istanbul 1316, 4573.

¹⁶ S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, 90-105; M. Handžić, „Sarajevo o turskoj pjesmi“, *Glasnik IVZ 7/XI* (1943), 169-174; H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH*, 226-240.

¹⁷ Ö. Akün, "Nergisi", İA, IX, 194-197.

¹⁸ S. Çaldak, "Nergisi", TDVİA, 560-562.

NERGISIJEV OPUS

Nergisi je imao relativno bogat autorski opus: proza, brojne poetske forme, hronogrami, uglavnom na turskom jeziku. Prema Bašagićevu mišljenju on je *par excellence* stilista u historiji osmanske književnosti. Središnje mjesto u njegovom opusu zauzima *Hamsa: Al- Aqwāl al-musallama fī Gazawāt-i Maslama, Kānūn al-rašād, Mašāqq al-‘uššāq, Iksīr-i sa ‘ādat i Nihālistān*¹⁹. U *Hamsi*, umjesto opisivanja legendarnih i natprirodnih događaja, obradio je priče iz vremena i sredine u kojoj je živio, a katkada i autobiografske. Time je Nergisi napravio otklon od klasičnih hikaja i mesneviya. Djela koja je prevodio s arapskog i perzijskog jezika nisu samo prevodi u doslovnom smislu već su to veoma uspjele adaptacije. U klasične hikaje unosio je motive osmanske kulturne tradicije i vlastita iskustva, koje je bogatim jezikom i stilom pretvarao u nova djela umjesto drevnih okoštalih sadržaja. U ranim djelima, kao *Ġazawāt-i Maslama* i *Kānūn al-rašād* naglašava izrazito poštovanje prema prethodnim majstorima proze, dok u kasnijim fazama kroz sazrijevanje iskazuje svoje umjetničko samopouzdanje. U djelu *Mašāqq al-‘uššāq* decidno naglašava da želi pokazati i dokazati sve svoje književno umijeće. Svoju originalnost nije pokazao samo stilom i jezikom koji su u određenom smislu bili stvar konvencije, već zasigurno sadržajima svoje proze. To je uočljivo posebno u *Nihālistānu* te se može reći da je Nergisi u tom djelu bio navjestitelj modernih pripovjedačkih postupaka. Svu artificijelnost svog talenta pokazivao je u dibadži (faṣīḥ), dok se u pričama pridržavao srednje ukrašenog stila (orta), tako da je u istom djelu koristio dva funkcionalna stila proze.

Autor je i djela *Al-Waṣf al-kāmil*²⁰, biografije Murteza-paše (umro 1636), koji je bio na položaju bosanskog, a potom budimskog namjesnika. Napisao je i malo poznato kratko prozno djelo *Horosnāme* – poučno djelo o horozu i lisici²¹ te kratku risalu u rimovanoj prozi na arapskom, koja tretira pravne propise o kupoprodaji²². I autor je, onoga što je u fokusu ovog rada, *Zbirke pisama (Asālību al-makātīb* ili *Munša’āt)*,

¹⁹ Ovaj *Peterac* je u više navrata štampan (Çaldak, 561).

²⁰ Salih Trako, „Biografija bosanskog vezira Murteza-paše od Muhameda Nergisija“, *POF* 10-11 (1960), 179-192; Nedim Zahirović, *Murteza Pascha von Ofen zwischen Panegyrik und Historie*, Peter Lang, Frankfurt am Mein 2010.

²¹ Rukopis napisan brzopisnom rikom u Millet kütüphanesi (Ali Emiri ef, No 573, fols. 44b-47a) i drugi u Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara. Vidi: S. Çaldak, „Nergisi’in Horos-nāmesi“, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 13, Erzurum 1999.

²² Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, No 3749, fols. 32b-35a.

protkane brojnim stihovima na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, koja je postala uzor epistolarne književnosti.

Iako je najpoznatiji kao prozni pisac, sačuvali su se njegovi mnogobrojni poetski zapisi. Poznato je da postoji uređena medžmua njegove poezije.²³ Njegove pjesme su, u poređenju s njegovom prozom, jednostavne i prirodne. Fâik Rešât je tvrdio da njegova poezija nije manje ubjedljiva već je naprotiv zbog svoje prirodnosti i jednostavnosti uspješnija od proze.²⁴ Njegovi mnogobrojni stihovi na arapskom, turskom i perzijskom, a posebno gazeli imaju žive slike i prefinjene sentimente. U tezkirama se izdvaja mersija za Fâ'izîjem, kasida o Sarajevu, pohvalnica šejhul-islâmu Zekerijâzâde Jahjâ-efendiji, *kit 'a-i kebira* posvećena Murâdu IV, kao i pjesma posvećena šejhul-islâmu Ahîzâde Husejn-efendiji. Sastavio je dva tariha za Carevu ćupriju u Sarajevu 1025/1616. i vakufnâmu za Hamza-begovu džamiju u Solunu, koju je objavio Franc Babinger.²⁵

Nergisi je bio i nadaren kaligraf. U izvorima se navodi da je bio majstor pisma ta'lika i nesta'lika, šikeste ta'lika (ta'lîq-i qırma), sulusa i neshâ. Bio je čuven i po tome što je mogao da vrlo brzo piše i što je njegov šikeste ta'lik (teško sitno pismo) bio rijetke varijante, poznate kao *hurde šikeste*. To znači da je imao dobre reflekse i da je bio izvježban da veoma brzo piše, nešto poput kasnijih stenografskih bilješki. S obzirom da je bio kadija, te je bio primoran da profesionalno sastavlja deftere sijakat pismom (varijanta šikeste pisma), usavršio je time svoju vještinu kroz praksu u sudnici.

U izvorima je navedeno da je poznati kratki kompendij iz gramatike *al-Awâmil* Nergisi prepisao dok je hodao od Bajazitove do Fâtih džamije, a da je čuveni Bejdâvîjev tefsir *Anwâr al-tanzîl*, obimno djelo, prepisao za 40 dana. U rukopisnoj zbirci Süleymaniye, Ayasofya nalazi se poznato djelo autora Tâdžuššerîa (Tâğ al-šarîa') *Wiqāya al-riwāya fî masā'il al-hidāye* (oblast prava), koje je Nergisi prepisao 1018/1609. godine.²⁶ Ta'lik primjerak *Kanūn al-Rašāda* (Istanbul Üniversitesi, TY 6712) i nesta'lik *Munša'ât* (Tokapi Saray, Revan 1056) njegovi su autografi.

²³ Çaldak, 562.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

NERGISIJEVA LITERARNA PISMA

Nergisijeva literarna zbirka pisama *Asālību al-makātīb* ili *Munša'āt* obuhvata njegovu prepisku s prijateljima i istaknutim ličnostima u kulturi i društvu, u dužem hronološkom poretku.²⁷ Srećom, sačuvan je autograf. Pored ovog autografa, u Istanbulu postoje tri rukopisa s više od 50 pisama.²⁸ Uvidom u kataloge Gazi Husrev-begove biblioteke nalazimo podatke o velikom broju rukopisa s Nergisijevim pismima. Jedan stari rukopis iz 17. st., koji je uvakufio Vasfī, pisar bosanskog vezira, za Osman Šehdijinu biblioteku²⁹, svjedoči o Nergisijevoj popularnosti u profesionalnim krugovima na bosanskom Divanu.

Autograf *Munša'āta* napisan je u prvom mandatu Jahja-efendije (1031–1032/1621–2), dok su drugi dijelovi nastali do 1036. godine, kada je Nergisi napustio mjesto kadije u Elbasanu.³⁰ J. R. Walsh je načinio kritičko izdanje njegovih pisama na temelju prekrasnog autografa iz Topkapı Saraya,³¹ koje je selektivno uvrstio i recenzirao lično autor. Autograf obuhvata uvod (*Dībāğa*) i 38 pisama, hronološki poredanih, s nepotpunim zadnjim pismom. S obzirom na to da je ovaj autograf s njegovom recenzijom, može se smatrati uvodom u stilistiku. Uvod je pohvalnica šejhul-islam Jahjâ-efendiji, njegovom patronu. Naravno, za stilistu koji je posjedovao smisao za prefinjenost, kakav je Nergisi, dibadža je prostor teorijske ambicije iza koje slijede pisma kao eksplikacija.

Walsh je smatrao da će kritičko izdanje *inšâ*-tekstova s markiranim terkebima i izafetima te indikacijom putem puntuacije, kao i markiranjem ritmičke i sintaksičke organizacije djela, argumentovano pokazati da ovakvi tekstovi ne zaslužuju sve one usove kritika *inšâ*-književnosti.³²

Nergisi simboličke slike i kitnjaste konstrukcije, koje su redovno na perzijskom jeziku, kao i svoja razmišljanja poentira stihovima, i to, najčešće, na perzijskom jeziku. Stoga možemo nakon semantičke analize ustvrditi da se značenje oslanja na semantiku imenskih konstrukcija na perzijskom jeziku, odnosno na njihovo leksičko značenje s čestim

²⁷ Usp: J. R. Walsh, „The Esālībū ‘l-Mekātīb of Mehmed Nergisī Efendi“, 212-302; *Eski Türk Edebiyatında Münşeât'lar ve Nergisî'nin Münşeât'ı*, haz. Halil Ibrahim Haksever (doktora tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1995.

²⁸ Walsh, op.cit., 214.

²⁹ F. Nametak, *Katalog GHB IV*, R.1260, 253.

³⁰ Walsh, op.cit., 215.

³¹ F. Karatay, TY, Vol. I, İstanbul 1961, 431.

³² Walsh, op.cit.

semantičkim pomjeranjima. Svi njegovi iskazi posjeduju visok stepen eufonije, koju generira pažljivo biranje riječi i njihovo pozicioniranje kako bi se postigao ritmomelodijski efekt.

Što se tiče prenapregnutih pohvala, veli Walsh, kao i hiperbola, za koje se čini da prelaze granice ukusa, treba znati da su to samo bile *konvencije forme*. Međutim, to ni u kom slučaju ne treba da zasjeni inventivnost vokabulara, kojim se na jednostavan i očigledan način ističe vlastita erudicija, prefinjen humor, osebujna imaginacija, što najartificijelnijim odlomcima daje poseban šarm i čini ih nezaboravnim.³³ Naravno iza ove njegove borbe, čije je jedino oružje umjetnička riječ, kojom se nametao kulturnim krugovima u intelektualnoj mreži 17. stoljeća, stoji ljudska sudbina i lična drama čovjeka srednjih godina koji je ostao bez svojih patrona, koji su iznenada preminuli. Njihov patronat vjerovatno bi mu osigurao odgovarajuće mjesto u intelektualnoj mreži i na kulturološkoj sceni, odnosno opstanak u ulemanskim krugovima punim klika i intriga, u kojima je njegovo oružje bilo samo njegov talent za izvrsno pisanje.³⁴

STILISTIČKE ODLIKE NERGISIJEVE UMJETNIČKE RIJEČI

Adabska pravila teksta uvijek se odnose na svestremenog recipijenta, što će reći da su rijetko hronološki markirana, bez razvijanja dugog narativa s detaljima. Stoga su iskazi redovno kondenzirani u pogledu informacija. Naravno sve je to u vezi s manirom interteksta, bilo da su izravni citati ili parafraze koji se redovno ugrađuju u tekst i čiji su narativi u najvećoj mogućoj mjeri spregnuti radi eliminacije specificirajućih oznaka. Prethodni tekstovi strukturalno se ugrađuju u različite tekstualne kontekste, težeći da se postigne odgovarajuća gradacija i nijansiranost poruke koja je iskazana u naslovu. Svako referiranje kod Nergisija usmjerava recipijenta na najširi islamski kulturni krug: vjerske i književne autoritete, vladare, mitološke ličnosti, historijska događanja itd.

Stihovi imaju digresivnu prirodu s dodirnim tačkama, najčešće s dijelom konteksta, stoga su u komplementarnom odnosu s tekstom. Vremenske reference, izravne ili neizravne, sstoje u naslovu pisma, u jakoj poziciji teksta, i to u obliku vlastitih imena, titula, zvanja i slično, referirajući time na historijske fakte ili ličnosti, kulturno ili politički etablirane.

³³ Walsh, op. cit., 216.

³⁴ Isto.

Nergisi svjesno stilizira tekst igrajući se pojmovima i realijama. EskPLICITNO navodeći značenja, konstrukcije i slično, kao argumente koji to potvrđuju, demonstrira svoju erudiciju i intelektualnu nadmoć.³⁵

Drugim riječima, pismo kao i svaka druga vrsta književnog teksta, omogućavala je prostor za iskazivanje upućenosti u različite islamske discipline. U tekstu pisama prisutna su imena autoriteta koji su utjecali na kreiranje vlastitog teksta i umijeća pisanja.

Svako pismo pokušaj je dokazivanja autoriteta artificijelnim stiliziranjem, međutim, njihov značaj je u tome što su ova pisma sakupljena u zbirku prema ličnom odabiru autora, jedna vrsta biografskih ili memoarskih zapisa, čije će postojanje u rukopisnim fondovima i njihovo iščitavanje i kontekstualiziranje zasigurno biti od velikog značaja za rekonstrukciju detalja kulturne historije.³⁶

Snažan književni upliv na Nergisija imao je satirični pjesnik Vejsi³⁷, s kojim se često dopisivao, a posebno dok je bio kadija u Elbasanu. U svojim pismima Nergisi ga je oslovljavao s *ustād* (velemajstor).³⁸ A s druge strane, Vejsi je rado preporučivao Nergisijeva djela tvrdeći da su neviđenog stila.³⁹

Nergisijev stil ogledao se u stilskoj igri riječima, složenim konstrukcijama, iskazima s veoma dugim rečenicama, ulančanim genitivnim vezama od tri i više konstituenata, biranjem neuobičajenih i rijetkih značenja arapskih i perzijskih riječi, neobičnim poređenjima, metonimijama i slično. Kod njega nalazimo rijetke metafore i slike koje podsjećaju na sebk-i hindî stil i stoga su one teške za razumijevanje. Nergisijev književni izraz je težak i sofisticiran, ali gramatički savršen, poetički uobličen kroz složene obrate rimovane proze, što pokazuje ubjedljivost njegove umjetničke nadarenosti.

³⁵ Christine Woodhead, „The gift of letters: correspondence between Nergisi and Veysi“, in Hatice Aynur, Bilgin Aydın and Mustafa Birol Ülker (eds), *Kitaplara vakfédilen bir ömre tuhfé İsmail E. Erünsal'a armağan*, Ülke, Istanbul 2014, Vol. 2, 971-88.

³⁶ Cemal Kafadar, „Self and others: The diary of a dervish in seventeenth century Istanbul and first-person narratives in Ottoman literature“, *Studia Islamica*, 69 (1989), 124.

³⁷ Vejsi (‘Uways bin Muḥammad – Waysī), rođen je u Alašehiru. Bio je poznati stilista u *inšâ*-prozi. Poslom kadije boravio je u Egiptu, Anadoliji i Rumeliji, a umro je kao naib u Skopju (1037/1627-8), gdje se susreo s Nergisijem koji je bio na proputovanju za Elbasan. Vidi Bayram Ali Kaya, „Veysi“, TDVİA, 76-77.

³⁸ Pismo 27.

³⁹ Isto.

Analizom prepiske između Nergisija i Vejsija dobija se uvid o prirodi *inšâ*-žanra u prvoj polovini 17. stoljeća u osmanskome društvu. To su, dakle, u prvom redu pisma prijateljstva i poštovanja u kojima iščitavamo kurtoaznu razmjenu između dvojice kolega relativno istog profesionalnog statusa, kao i književnog ukusa. Naravno, u ispisanim recima provijava Nergisijeva indignacija zbog profesionalne inferiornosti, emocionalno nezadovoljstvo umotano u metafore s prefinjenim humorom ili ironijom, uz puno poštovanje prema starijem kolegi, također priznatom autoru, kadiji i pjesniku. Dakle, to su pisma između dva čovjeka sličnih stremljenja i preokupacija, kojima je prepiska čisto zadovoljstvo, kao i utješna razmjena ličnih iskustava.

U istraživanjima ove vrste književnog žanra od neprocjenjive važnosti su komparativna istraživanja u kulturnim krugovima izvan osmanskog društva, jer daju uvid o sličnim socijalnim mrežama i olakšavaju rekonstrukciju sličnih iskustava u različitim društvima. Čini se da je dodirna tačka u takvim prepiskama prigovor na usamljenost, izolaciju ili, tačnije rečeno, na 'izgnanstvo' u provinciju udaljenu od prijestonice.⁴⁰

Razvoj *inšâ*-žanra kod Osmanlija poklapa se s razdobljem intenzivne intelektualne rasprave i širenja naučne kulture. Intenziviranje *inšâ*-proze u kasnim decenijama 16, a posebno u ranim godinama 17. stoljeća može se pripisati dijelom udaljenosti autora od centra kulturnih zbivanja i moćnih pokrovitelja. Ta udaljenost nepovoljno se odražavala na intelektualni razvoj pojedinaca i njihovo pozicioniranje unutar intelektualne mreže koja se uveliko razvijala već u 17. stoljeću.

Prepiska između Nergisija i Vejsija primjer je *inšâ*-proze koja je cvjetala početkom 17. stoljeća. Woodheadova postavlja pitanje kakav treba biti prijevod da bi literarno pismo bilo razumljivo i pristupačno današnjem čitatelju: da li se trebaju doslovno prevoditi ili prerađivati zbog artificijelnog jezika kojima su napisani.⁴¹

Neki istraživači tvrde da se takva pisma iz poštovanja prema umjetnosti izvornika trebaju prevoditi dosljedno, kako stoji u originalu. U slučaju *inšâ*-proze postoje ozbiljne dvojbe o tome da li je prevod – a ponekad čak i samo čitanje izvornika – vrijedno truda.⁴² Transkripcija pisama ima odlučujuću ulogu kako za utvrđivanje gramatike teksta,

⁴⁰ U pitanju su slične studije o prepisci u Vizantiji i Evropi iz dvanaestog stoljeća, koje su važne u pogledu izučavanja društvenih mreža i kulturne klime. Vidi: M. Mullet, *Letters, literacy and literature in Byzantium*, Ashgate, Aldershot 2007; G. Constable, *Letters and letter-collections*, Brepols, Turnhout 1976.

⁴¹ Woodhead, op. cit., 973.

⁴² Isto.

tako i za dostupnost oblika. Jer, takva pisma se mogu razumjeti samo uz upućenost u literarne tehnike i podršku izvrsnih rječnika. Nergisi, koji je preveo dva djela s arapskog i jedno s perzijskog, imao je svoj stav u vezi s prevođenjem, pa veli: *Prenošenje riječi izvornog teksta u njihovom tačnom rasporedu (...) kao prevod biva nejasno i ne svjedoči svaki put u gracioznoj eleganciji valovite kose i znakovima ljepote drage, što je znak rječitosti i retorike.*⁴³

Druga opcija je komunikativni prevod koji je u mnogočemu ljepši, jer nastoji prenijeti izvorno značenje i dočarati stil, čime se prevod čini potencijalno uspješnim. Osmanski su prevoditelji, također, raspravljali o prevodu i, prema Hagenu, bili su uglavnom bliži komunikativnom nego semantičkom pristupu, kao što je naveo i sam Nergisi.⁴⁴ On preferira *da se značenje [originala] uljepša s odgovarajućim riječima, izrazima, frazama i metaforama kako bi se izrazila autorova namjera na lijep i atraktivan način.*⁴⁵

U svojim neobjavljenim bilješkama o Nergisiju, Walsh veli da je taj posao uzimao 'najširu slobodu' u svom pristupu prevodu. Takvog su se načina prevoda držali osmanski prevoditelji u 16. i 17. stoljeću, kao što su Dželâlzâde, Ahîzâde Abdulhalîm i Nergisî.⁴⁶

Iako se takav pristup teško može primijeniti u cijelosti u današnjim prevodima za akademske svrhe, on ipak dopušta određeni prostor za interpretaciju. Sam izvorni tekst samo pruža temelj ili početnu tačku za prevod.

U ovom ćemo radu ilustrirati *inšâ*-stil s dva pisma iz bogate Nergisi-jeve kolekcije pisama, po kojima je postao slavan.

*Nergisijevo pismo poslano iz Elbasana Vejsiju (26. pismo)*⁴⁷

Pismo je zahvalni odgovor na Vejsijevo pismo, koncipirano na nekoliko poetskih slika ili motiva koji razvijaju osnovnu temu i u čijem su središtu Nergisijeva nostalgična sjećanja na susret s Vejsijem te na njegovo trenutno osjećanje usamljenosti i gubitka za koje pravi živopisna poređenja i metafore.

⁴³ Agâh . S. Levend, *Türk Edebiyatı tarihi* (Giriş), C. I, TTK, Ankara 1973, 83.

⁴⁴ Gottfried Hagen, „Translations and translators in a multilingual society: a case study of Persian–Ottoman translations, late fifteenth to early seventeenth century“, *Eurasian studies* 2/1 (2003), 95-134.

⁴⁵ Hagen, op.cit., 114.

⁴⁶ Hagen, 83.

⁴⁷ Walsh, 277-8.

یگانہ استاد فرید الدھر ویسی افندی حضرتلرنہ من اللہ علی دنیا بطول بقاءہ البصندن ارسال اولنمشدی کہ طرف عمیم الشرفلرندن ورود ایدن نامہ نامیبہ جوابدر ...

Nergisi je poslao pismo iz Elbasana (البصندن ارسال) Vejsiju, kojem se obraća s najdubljim poštovanjem i naslovljava ga kao neusporedivog dragulja svog doba (یگانہ استاد فرید الدھر ویسی افندی حضرتلرنہ), prizivajući blagoslov na njega (من اللہ علی دنیا بطول بقاءہ), a kao odgovor na njegovo poštovano pismo koje je primio (ورود ایدن نامہ نامیبہ جوابدر).

Na samom početku pozdrav je sročен jednim stihom (u tavîl metru) na arapskom jeziku:

بقیت بقاء لا یزال فانما بقاؤك حسن للزمان و طیب⁴⁸

Još uvijek ti opstaješ uistinu,
Stoga što si blagodat i ugodnost u ovom vremenu.

بر قاعده رعایت آداب التثام انامل گهر پائش حضرت استاد فرید الدھر مکارم ائتیدادن صکره نموده اضعف العباد خالص الفؤاد بو مضمون عبودیت نما و بو معنای خلوص انتمادر...

Nakon stihovanog pozdrava, Nergisi započinje s riječima najučtivije kurtoazije (بر قاعده رعایت آداب التثام انامل گهر پائش), najdubljeg i najiskrenijeg poštovanja (حضرت استاد فرید الدھر مکارم ائتیدادن) u kojem, prema tadašnjem maniru, minorizira svoju malenkost (نموده اضعف العباد خالص الفؤاد)

مجلس ارم تواملرنده عیار فرصت ربای خاطر فاتر سر پنجه ادراکله فائز اولدوغی جواهر گران بهای معارف صد گونه که مدت العمر سر مایه بازار افتخار و ابدالهر پیرایه تاج اعتباردر یک به یک کشیده رشنه ملاحظه و گوشه گیر صندوقه حافظه قلنوب گاه و بی گاه رضیع دل بی تاب و توان طوارق اقدار گوناگون ملوان ایله گریان اولوب...

Nergisiju je kratki susret s plemenitim društvom bio izvor zadovoljstva i ponesenosti, poput *susreta u raju* (مجلس ارم تواملرنده); društvo uvaženog prijatelja predstavlja za Nergisija *rijetke dragulje spoznaja sa stotinu oblika znanja* (جواهر گران بهای معارف صد گونه) *koje je dopalo mom klonulom intelektu*. (عیار فرصت ربای خاطر فاتر سر پنجه ادراکله فائز اولدوغی). Zatim oslikava Vejsijevu elokvenciju koja je *poput skupocjenih*

⁴⁸ Es-Se'alibi navodi ovaj stih pjesnika el-Buhturija u svojoj antologiji:

Vid. Al-Ta'ālībī, *Timār al-qulūb fī al-mudāf wa al-mansūb*, Dār al-Ma'ārif, Kairo 1965, 225.

dragulja koje treba nizati da budu razlogom za ponos na bazaru slave (که مدت العمر سر مایه بازار افتخار), *da budu ukrasi na dijademi dostojanstva i ugleda* (و ابد الدهر پرایه تاج اعتباردر), *koje sam ja pažljivo nanizao na ogrlici mojih razmatranja i pohranio u seharu svog sjećanja* (و گوشه گیر صندوقه حافظه قلنوب).

Nergisi prelazi na drugu poetsku sliku – nemoćnog i neutješnog čeda u kolijevci, koje jeca i kojega pokušavaju da smire (neutješni Nergisi, koji je lišen ugodnog društva svog prijatelja i učitelja Vejsija)

گاه و بی گاه رضیع دل بی تاب و توان طوارق اقدار گوناگون ملوان ایله گریان اولوب صیت و صدای فغان پیوسته آسمان اول دسته مطبوع الانتظام لالیی گران قدر اویزه گردن تفکری قلمغله فی الجملة تسلی بولوب پیرامن گرد مهد سینه یعنی اشخاص پریشان حال تسلیه و سکینه انین خاطرخراشندن امین اولوب بر مقدار آسایش و آرام پیدا قلورلر...

On je poput *nemoćnoga dojenčeta* (رضیع دل بی تاب و توان) *koje zbog mnogih prijetećih nesreća svakodnevnog života* (طوارق اقدار گوناگون ملوان) *u kolijevci jeca i zapomaže iz sveg glasa* (گریان اولوب صیت و صدای فغان) *z* *koga ne mogu utješiti uzbuđeni dobroželiteљи koji pokušavaju da ga smire* (اشخاص پریشان حال تسلیه و سکینه انین خاطرخراشندن امین) *re*. *Pokušavali su ga smiriti ljuļjanjem kolijevke* (فی الجملة تسلی بولوب پیرامن گرد مهد سینه), *a njegovi su se jecaji i plač dizali do nebesa* (و صدای فغان پیوسته آسمان) *stoga su oko njega stavili pregršt bisera savršenih* (الانتظام لالیی گران قدر) *od čega je nastao privjesak za promišljanje* (اویزه گردن تفکر قلمغله فی الجملة تسلی بولوب) *i na taj način su ga utješili* (بر مقدار آسایش و آرام پیدا قلورلر).

Nova Nergisijeva slika je narativ memoarskog obilježja:

یوقسه بو گونه غوغا کده بی مآله تشحیر کرده صحنه قضا اولمغله هجوم تماشاانین شماتت گزاردن دلنتگ اولان نا مراد بی نام و ننگ آخر وجه ایله تسلیه بخش درون و صیقل ده مرات ژنگاور دل بی صبر و سکون اولمغه ... و چاره تدارکی ندن خاطره کلور...

U samoprezentaciji veli da je *potišten* (دلنتگ), *na ovom mjestu beskrajnih svađa* (بو گونه غوغا کده بی مآله تشحیر کرده), *potpuno pometen napadima dokonih promatrača koji likuju nad nesrećama drugih*

(هجوم تماشائیان شماتت گزاردن اولمغله) . Ovaj narativ o sebi poentira stihom u kojem je on *bulbul na Vejsijevoj ružici*.

نه نکهتی از گلی نه پیامی از خاری بدین قفس به چه دلخوش کند گرفتاری

Bez mirisa s tvoje ruže, bez poruke s tvoga trna
Čemu zadovoljstvo srca u sužanjstvu ovog kaveza.

I konačno, posljednji dio teksta koji je središnji i najduži dio pisma, čijim ga je povodom Nergisi napisao – da se zahvali Vejsiju, održi prijateljske odnose kao utjehu u svom neispunjenom životu.

حقا اول ایام شریفه که ارباب اذعانہ به تخصیص جان و دل بی تاب و توانہ هزاران هزاران عید و نو روزہ برابر بلکه حصہ دار مذاق اولان یاران عرفانہ ہر ساعتی تمامی شب قدر معتبردن بہتردر تخیل و تصور اولنمغله ضیافت مفکرہ اقدام اولندوقچہ بر حالت سرورانگیز ال ویرر کہ اقدار زمانہ دن کنندی نام و نشانمز فراموش ایتدوکمز کبی اول صفا ایله آلام ایام بالکلیہ بر طرف و نقوش غموم و احزان لوح دلدن سترده کیزلک عز و شرف ایتمک لازم کلور

امانی بخشندہ کائنات درگاہندن اقصی الغایات مرادات ہمیشہ صحائف مجد و اقباللری کشیدہ نا بجای حروف مکدرادن سالم و پیرایہ دلکش آثار عز و اجلال سردمی ایله سر لوحہ تقویم آسمان اولان شمسہ زرین خورشیدہ مشارک و مساهم اولمسیدر

خدا علیم کہ تذکر صحبت شریفہ یکدیمہ لری آدمہ دنیا لرجہ صفا بخش و نشاط انگیز اولور پس امتداد مدت لقالری ایله کامیاب اولانلر نہ مرتبہ ده نائل شوق بی حساب اولمق کرکدر...

Želeći da se utješi, Nergisi se prisjeća *predivnih dana druženja i susreta* (بلکہ حصہ دار مذاق اولان یاران عرفانہ ہر ساعتی تمامی شب قدر معتبردن بہتردر) *kojima su ravni na hiljade svečanosti kurban-bajrama i nevruza* (ایام شریفہ کہ ارباب اذعانہ به تخصیص جان و دل بی تاب و توانہ هزاران هزاران عید و نوروزہ برابر). *I svaki čas u tom susretu bio je odabraniji od lejletul-kadra* (ہر ساعتی تمامی شب قدر معتبردن) *Prisjećanje na Vejsijevu iskrenu naklonost* (اول صفا ایله) *sastrugalo je nožićem časti i poštovanja urezanu tugu i melanholiu s pločice srca* (احزان لوح و نقوش غموم و احزان لوح دلدن سترده کیزلک عز و شرف).

Nergisi završni dio pismo završava s blagosiljanjem, kojim je Nergisi poželio da *stranice u knjizi Vejsijeve časti i napretka* (اقصی الغایات مرادات)

اقباللری (همیشه صحائفِ مجد و اقباللری), *budu bez zamagljenih slova i bespotrebnog laskanja* (کشیده نا بجای حروفِ مکرراتدن سالم) i *ispunjene onim što je vječno dostojno slave i časti* (و پیرایه دلکش آثارِ عز و اجلالِ سرمدی ایله), *da budu utisnute u zlatnu sunčevu rozetu na unvanu nebeskog takvima* (سر لوحه) (تقویم آسمان اولان شمسه زرین خورشیده مشارک و مساهم).

Pismo završava s poznatom rubajjom Rudekija, iskazujući rezignaciju zbog odvojenosti.

با آن که دلم ز درد هجرت خون است شادی غم توام ز غم افزون است
اندیشه کنم با خود و گویم یا رب هجرت که چنین خوشست وصلت چونست

Zbog rastanka od tebe, bol mi srce para
Radost u toj tuzi preteže tugovanja
Razmišljam u sebi pa velim, o Gospodaru
Kada je u rastanku takve ugode, kada je susretanje.

*Drugo Nergisijevo, pismo, nenaslovljeno, kao odgovor na Vejsijevo pismo (pismo 28)*⁴⁹

Invokacija je u drugom pismu izostala, u prepisu samog autora. Pismo započinje gazelom na perzijskom u hafif metru:

در دل از هجر آتشتست مرا که قرارش تفتست و صبر شرار
سوز دل تا به غایتی که اگر دود آهم کند ز دجله گذار
آب گردد چو شعله آتش خیز میغ گردد چو برق آتش بار
من ز غم زار و دل ز زاری خوار پرسشی پرسشی که زارم زار

Srcem mi hara vatra rastanka
Čiji su plamenovi od strpljenja i istrajavanja
Od čežnje mi srce potpuno izgara
Vreli mi dah uzdaha širi se do Tigrisa
Pa se voda zrcali ko vatrena buktinja
Oblaci otežali sljed vatrenih munja
U sjeti i tuzi jecam srca slomljena
Što me više pitaš, više me tuga zgara.

Naredni stih je u remel metru na arapskom:

غَبِّ تَقْبِيلِ ذَرَاهِ الْعَالِي وَأَنَّ تَشَاقَ بَشْدَاهِ الْعَالِي

⁴⁹ Walsh, op.cit., 280-2.

Nakon cjelivanja prašinom ga obavi Uzvišeni
Da snažno udahne taj miomirs skupocjeni.

A onda još jedan perzijski bejt iz gazela Husreva Dihlevija u mutekarib metru:

دریغ است خاک درت بر سرم که این سر نه لائق بدان افسراست

Žalosti, uskraćena mi prašina s praga ti kapije
Samo zato što ova glava te krune dostojna nije.

Zatim, Nergisi nakon uvodnih stihova lamentira nad sudbinom, želeći da svoju indisponiranost i rezignaciju podijeli s prijateljem i kolegom, koji je, za pretpostaviti, u sličnoj nezavidnoj situaciji.

طريقة تقديم اهم اوزره غوغاي شكواي بخت دشمن پسند كافر ما جرا تحقيقي زبون افسون
سحاره هاروت مكر فراق اولان بر باد داده رخت و بخت راحته نسخه عافيت رسان اولان
نامه نامی کرامی گهر دن...

Nergisi započinje pismo koje je po njemu *najbolji način* (طريقة تقديم) *da se iznesu pritužbe protiv dobre sreće koja poriče činjenice, pa su zato na strani neprijatelja* (غوغای شکوای بخت دشمن پسند کافر ما جرا), *nesumnjivo poput bijedne magije sihirbaza Hâruta i njegove spletke u vezi s rastankom* (تحقیقی زبون افسون سحاره هاروت مکر فراق). Pošto je on toliko onemoćao u toj borbi, *Vejsijevo majstorski sastavljeno pismo* (نامه نامی) *predstavlja sredstvo za ozdravljenje onome čije su oskudne utjehe bile otpuhane i rasute na sve strane* (بخت راحته نسخه) (عافیت رسان اولان).

On dalje opisuje učinak ovog pisma uspoređujući njegov sadržaj sa znanjem čuvenih filozofa i njihovim uspješnim metodama liječenja, te mudžizama i kerametima.

که عند التحقيق بو علی نهادان فلاطون استعدادده کتاب قانون الشفا در ره یاب عروق اصعب
اولان روح بی حساب صفا سن حکایه ایله نشاط بخش مسامع خدام کام یاب اولمقدن تاخیر
استصواب کرده ترجمان خامه کسیر کثیر التقصیر اولمغن ارسال منشور کامرانی ایله جسم
بی تاب و توانه و دل دیرینه مرده گم کرده نشانه افاضه منصب حیات جاودانیده ابداع قوت
اعجاز مسیح و اظهار شیوه عین القضاة همدانی قلدقلری بر داشته پیشگاه باهر الاجلال
فضائل پناهی قلنور...

Vejsijevo pismo je za njega zapravo poput *Kanun-i šifa koje primjenjuju liječnici, čija umješnost podsjeća na vještinu Ibn Sinaa*⁵⁰ i *Platona* (عند التحقيق بو على نهادان فلاطون استعداده كتاب كانون الشفا در) i *koje donosi novi život u žile i arterije* (در ره یاب عروق اصعب اولان روح بی) i *kao da obećava mjesto u vječnom životu* (افاضه منصب) (حیات جاودانیده), *donosi snagu ravnu Mesihovoj mudžizi* (اظهار شیوه عین القصات)⁵¹ i *kerametu Ajnul-Kudati Hemedanija* (اعجاز مسیح (همدانی).

Slijedi stih u hezedž metru na perzijskom:

باز این چه نوید التفات است آهسته که آس—مان نداند

Kakav li je ovo opet nagovještaj časti i obzira
Samo tiho tiše da nebo ne sazna.

Druga se tematska cjelina pisma odnosi na iskazivanje poštovanja.

پنجاه ساله قریب در که مسافر تاب خانه زمانه اولان سیاح عالم نورد وجود بندگی خالدن حاله تحول و انقلاب ایله هزارن هزار اطوار عجیبه عبرت انگیز مشاهده سندن خالی اولمیوب طی کرده اقدام ادراکی اولان نشیب و فراز حدثان ده بارها کشیده فجائع گرم و سرد و چشیده چاشنیی حزن و درد اولمشدر یعنی مرآت جلا داده عالمده مرارا گاه شوق و گاه غم گاه سرور و گاه الم صورتلرن کورمشدر...

Vejsijevo pismo donosi radost usred raznih i brojnih neugodnosti životnog iskustva Nergisija, koji je *tokom pedeset godina lutanja po svijetu* (پنجاه ساله قریب در که مسافر تاب خانه زمانه اولان سیاح عالم نورد وجود بندگی), *osjetio promjenjivost sudbine, ugodna iznenađenja i neugodne neprilike* (چشیده چاشنیی حزن و درد), *kušao tugu i bol* (بارها کشیده فجائع گرم و سرد), *u dobrim i lošim vremenima bio svjedokom brojnih čudnih i zadivljujućih događanja* (هزارن هزار اطوار عجیبه عبرت انگیز مشاهده سندن خالی اولمیوب), *u usponima i padovima* (طی کرده اقدام ادراکی اولان نشیب و فراز). I tako *iz nesreće u nesreću, na dobro uglačanom ogledalu života, vidao čas zadovoljstvo, čas bol, čas radost, čas patnju* (مرآت جلا داده عالمده مرارا گاه (شوق و گاه غم گاه سرور و گاه الم صورتلرن کورمشدر).

Ali iznenada, na vrata Nergisijeva sreća stiže u vidu pisma:

⁵⁰ U originalu Bū 'Alī, što je kod Iranaca stari uobičajeni naziv za Ibn Sinaa.

⁵¹ Čuveni sufijjski učitelj koji je pogubljen zbog svoje ideje.

لكن علم الله ساعتِ سعيدة وصولِ براتِ التفاتده جلوه گر خاطرِ غمین محنت کثِ غصّه
چش اولان حالاتِ حیات افزای ابتهاج الی هذا ال... پرتو اندازِ سجنجل غرائبِ نمای مزاج
اولمشدر

الغرض طفل دلک اول کوردوکی شکل مسرت و ابتدا مشاهده قلدوگی حالات خوش نما ی
بهجت در

Kada je Nergisiju stiglo pismo u onaj sretni čas (ساعتِ سعیده وصول),
koje je životodajna sreća poniženoj i namučenoj duši (جلوه گر), (براتِ التفاتده
حالاتِ حیات افزای), izazvalo je takvu radosti (خاطرِ غمین محنت کثِ غصّه چش
) i takvo uzbuđenje koje obuzme (پرتو اندازِ سجنجل غرائبِ نمای مزاج... ابتهاج
الغرض طفل دلک اول) (کوردوکی شکل مسرت و ابتدا مشاهده قلدوگی حالات خوش نما ی بهجت در).

Slijedi nova tematska cjelina – očajanje usljed traganja za najljepšim
i najprikladnijim odgovorom dostojnog prijatelja s kojim se dopisuje.

هر چند بو لطیفه غریبه دن رسیده سینۀ ستم کشیده اولان مراتبِ مسرتِ صد گونه
تفصیلی ایچون ادوات الفاظ و عباراته دست رس ملاحظه سیله سمسارِ متخیله ی بازار
ذهن تاراج کرده ارسال ایوب تکاپوی چارسوی متفکره قلمش ایسه طبقه مکتوب
ایله پیشکش محفل اهالی نشین حضرتِ استاد فرید الافاق قلمغه کسب استحقاق ایلمش
بر زبینه گهر تاب دار معنیداره ظفر میسر اولمایوب

بالاخره بو مقوله سبج نا چیز مسلوب الاعتبار کشیده رشته گره درگره تحریر قلمق
هجنهسنه ارتکاب ضروری لازم کلمشدر...

Nergisi je nesretan (رسیده سینۀ ستم کشیده), zato što ne uspijeva iskazati
svoje misli profinjenim (هر چند بو لطیفه غریبه دن) i istančanim stilom (مراتب)
(مسرتِ صد گونه تفصیلی ایچون ادوات الفاظ و عباراته دست رس ملاحظه
سیله) stoga su telala imaginativne mašte poslali na bazar uma već poharanog
(سمسارِ متخیله ی بازار ذهن تاراج کرده ارسال ایوب), koji se vrtio unaokolo po
vijugama misli (تکاپوی چارسوی متفکره), no nije uspio pronaći najsjajnije
dragulje pravih i vrijednih značenja (کسب استحقاق ایلمش بر زبینه گهر),
koji bi bili dostojni da se ponude na (تاب دار معنیداره ظفر میسر اولمایوب)
malom poslužavniku za pisma (ایسه طبقه مکتوب ایله) prvaku u pisanju
pisama i njegovom društvu (پیشکش محفل اهالی نشین حضرتِ استاد فرید الافاق).
Nergisi je uspio na kraju u pisanju nanizati jednu nisku bezvrijednih

بالاخره بو مقوله سبج نا چيز مسلوب الاعتبار كشيده رشته گره درگه) *zrna opsidijana* (تحریر).

Svoju viziju nelagode tokom pisanja poentira rubaijom na perzijskom.

رباعی

رخش سـخنم تتگ لجام است هنوز زان رو که نو آموز خرام است هنوز
نا پخته بود گر سخن ام عیب مکن سر جوش طبیعت است خام است هنوز

Rubaija

Još uvijek je čvrsto zauzdan dorati šarac mog govora
Stoga što je početnik u savladavanju gracioznog kasa
Ne kudi, ako mi prefinjenosti nedostaje
Jošte uvijek priroda vrije, jer još uvijek zrije.

Nergisi nastavlja razvijati motiv frustracije usljed nedostatka dara izražavanja, te zbog toga traži izvinjenje od svog kolege. Uz simboliku Hidra i Vode života razvija metaforu rudnika i dragog kamenja koje treba brusiti do punog sjaja, baš kao što stilista brusi riječima svoje misli.

حق الانصاف زیور صدفِ روزگار اولان هزاران کان جواهر آبداری بلکه منبع عین الحیاتده
ربوده پنجه خضر نبی اولان الماس پاره های تابداری دستیاری عیار تر دستِ ادراک
ایله تحصیله امکان اولسه ینه پرداخته حکاکِ کلکِ نادره کارلری اولان جواهر تعبراتِ
محیرالعقولِ حضرتِه مقابلِ منسلکِ رشته اداي کج مج قلوب بارگاهِ عالیلرینه ارساله جرات
تمام اثباتِ ملکه نادانی و اظهار قوتِ سلیقه قباحت نا فهمیدر

دستیاری الماس پاره های قصور بهشت و جواهر مرسله گردن حور عین عنبرسرشته
رخصت مجال یوق که اول مایه معلا پایه ایله پیرای بخش دوشیزه مقال اولاوز

Nergisi svoje *sudbinsko umijeće* (زیور صدفِ روزگار) slikovito opisuje kao *mnoštvo sjajnih dragulja u rudnicima* (هزاران کان جواهر آبداری), *koji svjetlucaju kao dijamant ukraden iz Hidrovih ruku s izvora Vode života* (منبع عین الحیاتده ربوده پنجه خضر نبی اولان الماس پاره های تابداری دستیاری عیار) (تر دستِ ادراک), *koji je u stanju izbrusiti samo jedinstveno pero majstora draguljara* (جواهر) (ینه پرداخته حکاکِ کلکِ نادره کارلری), *zapanjujuće ljepote* (حضرتِه مقابلِ محیرالعقولِ حضرتِه مقابله); *no Nergisi ih nije u stanju nanizati* (منسلکِ رشته اداي کج مج قلوب بارگاهِ عالیلرینه جرات تمام اثباتِ ملکه نادانی و اظهار قوتِ سلیقه) (*tankoćutnosti u stilu izražavanja*) (قباحت نا فهمیدر).

Zatim polubejtom na perzijskom potvrđuje svoje 'skromno umijeće' u krasnorječivosti:

مصراع
محصل سخن این است که عاجزم عاجز

Ja sam onaj što je slab znalac riječi, jer sam potpuno nemoćan

فی نفس الامر بنم کبی خام دستِ کوته قلمک شکافِ خامه سندن جای مدادده آبِ حیات چکیده
اولسه ینه سلطانم کبی گران مایه استادِ کارگاهِ کارآگاهِ سخنوری و یگه تازِ گران رکابِ
مصاف گاهِ نکته پروری ایله مکاتبه یه جسارت حدن بلممکن نشأت ایدوب کنج خموشیده
گرفته لب اولمسی مقتضای مقامه انسبدر

Kad bi se voda života ukapala u mastilo (جای مدادده آبِ حیات چکیده),
koje se slijeva s vrha grubo zaoštrenog pera (کوته قلمک شکافِ خامه سندن),
nevještog peru poput mene (بنم کبی خام دست), *nedolične je smjelosti da se*
dopisuje (مکاتبه یه جسارت حدن بلممکن نشأت ایدوب), *s vama, moj plemeniti*
gospodar, vitezu u radionici krasnorječivosti (سلطانم کبی گران مایه استادِ
(کارگاهِ کارآگاهِ سخنوری و یگه تازِ گران رکابِ مصاف گاهِ نکته پروری ایله
pa bi mi
više pristajalo da ostanem stisnutih usana u čošku šutnje (کنج خموشیده)
(گرفته لب اولمسی مقتضای مقامه انسب).

Ovdje Nergisi završava svoje razmatranje opet s perzijskim polubejtom iz Hafizovog gazela:

مصراع
بین تفاوت راه از کجاست تا به کجا

Gle, odakle dokle su ove nedoumice?!

گوازه گی خامه فرو مایه معذور بیورلمق منوط لطف نا محصور لریدر اخلص العباد نرگسی
Tražeci još jednom izvinjenje za neprilično piskaranje, završava pismo najiskreniji sluga Nergisi.

ZAVRŠNA RIJEČ O MAJSTORU RIJEČI

Ova pisma literarni su spomenik, budući da je Nergisi, majstor riječi, svoju privatnu prepisku učinio literarnim djelom koje pripada posebnom književnom žanru – *inšâ*. Nergisijeva pisma su poetična kazivanja s visokim literarnim ambicijama, u kojima sofisticiranim umjetničkim jezikom on iskazuje razmišljanja i emocije, što potvrđuje prepiska s Vejsijem. Na pitanje zašto je neko ko je bio stilista i pjesnik jednom sastavljao gazel

a drugi put prozne odlomke, odgovor leži u poetskim slikama literarnih pisama: na niski dragulja, što je metonimija za pažljivu konstrukciju rečenica i efektno nizanje riječi na nisku, kojima se povremeno doda drugačije zrno (stihovi) ono je što odlikuje ovaj umjetnički rad. Nergisi je posebno vodio računa o estetskom djelovanju riječi u njegovoj prozi, tako da one poput poezije ritmomelodijski i estetski potiču eufonijske efekte. Postavlja se pitanje originalnosti poezije u Nergisijevim djelima općenito, kao i u pismima, budući da su često stihovi navođeni bez imena autora, to jest stihovi koji pripadaju drugom (li gayrihī) ili su lični (wa lahū).⁵² Međutim, poezija funkcionalno ugrađena u pismu poentira kazivanje te tako daje poseban šarm tekstu.

Pismo je u rimovanoj prozi, što daje posebnu draž, a ljepota iskaza je teško prevodiva, jer je teško prenositi značenja a da se ne izgubi izvorna eufonija rimovanih krajeva. Što se tiče gramatike teksta, veoma je specifična zbog evidentne koncentracije perzijske i arapske leksike i morfostilistilističkih obrazaca. Rečenica je ustrojena sintaksom osmanskog turskog jezika precizno do savršenstva. Subjekatske, objekatske i adverbijalne fraze su na perzijskom i rjeđe na arapskom, što i nosi semantiku teksta, dok su glagoli i relativne zamjenice te poneki veznik i riječca na osmanskome.⁵³ Glagoli, bilo u složenim glagolskim frazama bilo kao prosti glagolski oblici na osmanskome uglavnom (*olmak, olunmak, itmek*) mogli bi se supstituirati odgovarajućim glagolima na perzijskom: *šudan* (postati, izvršiti), *gardīdan* (postati, promijeniti se), *kardan* (činiti), *būdan* (biti) i *āmadan* (doći). Dakle, Nergisijeve rečenice su sintaksički osmanske, iako je njihova leksika u najvećem dijelu perzijska i arapska.

Također i kao kaligraf i kao pjesnik Nergisi pokazuje vrhunsko obrazovanje, čime je postao zasigurno predstavnik jedne kulturne generacije. Kaligrafski ispis pisma u autografu daje dodatnu estetsku dimenziju uz sve one stilističke akrobacije, čime je pokazao svu raskoš svog talenta kojim za života nije dobio zasluženo mjesto na kulturnoumjetničkoj sceni prestonice.

Što se tiče formalnih komponenti pisma, adresa i adresat su inkorporirani u naslovu. Tu se navodi ime adresata sa svim njegovim titulama i brojnim epitetima: jedinstveni (یگانه), majstor, učitelj (استاد), jedinstveni

⁵² N. Zahirović, 40.

⁵³ U pogledu osmanskog jezika u Nergisijevim pismima iskazujem zahvalnost na pomoći pri prevođenju ovih dijelova teksta kolegama osmanistima Nenadu Filipoviću, dr. Kerimi Filan i dr. Fazileti Hafizović.

u svom vremenu (فريد الدهر) i kurtoaznim frazama obraćanja: Njihova Preuzvišenost (حضرتلرنه), gospodin (افندی), kao i molitve kojim se prizivaju blagodati na adresata (من الله على الدنيا بطول بقائه).

Tekst samog pisma ono je što ga čini zanimljivim i posebnim, jer tu izostaju prepoznatljive formulacije, ali zato su tu dijelovi rimovane proze s unutarnjom rimom, koju mogu postići samo vrhunski majstori, stilisti. Unutar teksta su stihovi na arapskom i perzijskom, dok završnu misao poentira stihovima na perzijskom u oba pisma.

Kao pronicljiv posmatrač i nadahnut stilist, Nergisi iznosi opservacije o detaljima društvenog života, stoga bi analiza pisama s aspekta kulturne historije pomogla u rekonstruiranju intelektualnih mreža u njegovom vremenu i okruženju na relaciji centar – provincija, što iziskuje veliko znanje, strpljenje i moć percepcije.

Nergisijev se jezički izraz u ovim pismima odlikuje ekstremno stilematičnom retorikom, dvostruko modeliranom kroz jezik i značenje, što njegovom kreativnom cizeliranju riječima daje neponovljivu ljepotu. Njegova pisma su spoj umjetnosti i erudicije, u kojima argumentira svoje emocije, promišljanja i čežnje. Tekst prati jednostavna poezija (lična i posuđena), istančane preosjećajnosti kojom poentira kontekst. Mada, ti isti stihovi, imaju svoj smisao i izvan konteksta pisma i svevremena značenja.

Snažna metaforička figuracija u tekstu svjedoči o njegovom daru za retoričko oblikovanje, čak i najjednostavnijih iskaza, koju prati figurativna polihromija, retorička alhemija. Veliki broj metafora nerazumljiv današnjem recipijentu implicira da su se razumijevale konvencijom u kojoj komunikatori dijele izrazito redundantan kontekst i da se interpretacija mora osloniti na strukturiranje obrazaca semantičkih elemenata koji pripadaju ekstralingvističkim elementima.

Nergisijeva pisma su svjedoci erudicije koju on pretače u specifičan jezički izraz tražeći rijetka značenja, uplićući raznolike kulturne pojavne forme iz bogate islamske baštine, kao i detalje iz velikih kultura koje su participirale u njoj, a čiji memorijski konektori sežu u drevne civilizacije.

NERGISI'S LETTERS: WITNESSES OF ERUDITION AND TALENT

Summary

Muhammad Nergisî, a well known writer in prose and poetry and a professional qadi, served in many Rumelian towns. His life goal was to move to the capital of the Empire, so he invested a great effort to impose his literary work on the audience. Therefore, he developed the correspondence with his friends and prominent persons in the state administration, and that correspondence, which is of the exquisite literary value, today is classified as the insha-prose. His sublime and lexically finely crafted style, imbued with rich meanings, was the subject of controversy and criticism of those who could not grasp his artistic idea. However, without any doubt, his talent and erudition made him a superb master of insha prose. A philological analysis of both his letters and the other literary writings is not enough, and a more thorough analysis of the text requires social observations and psychological insights into his life and personality in order to show the motivations and influences on the development of his literary and artistic potential. The activities and influence of the intellectual networks of the 17th century on a provincial author also need to be pointed at. This paper will present Nergisi's correspondence with Veysi, which acquired a peculiar expressivity through its functionally implanted verses.

Key words: Islamic literature, 17th century, cultural history, Inshâ-Prose, Nergisî.